

Ана М. Вујовић¹
Универзитет у Београду
Училишњи факултет

НЕКЕ ЛЕКСИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ ФРАНЦУСКОГ ЈЕЗИКА У АФРИЦИ

Овај рад указује на чињеницу да је француски језик одавно престао да буде само питање Француске. Најпре због тога што број људи који њим говори стално расте, а потом и због тога што они живе на пет континената у земљама у којима тај језик има статус матерњег, службеног, језика на којем се врши образовање или привилегованог језика. Овај рад бави се врстама лексичких особености француског језика у Африци које третирамо са синхронског аспекта користећи дескриптивну методу. Анализирамо само савремено стање, без икаквих нормативних разматрања. Циљ овог рада је да пружи преглед неколико типова лексичких особености: нове лексеме (које у највећој мери одсликавају културне особености датих крајева), потом лексеме које постоје и у стандардном француском језику али са другачијим значењем, лексеме које су претрпеле неке граматичке промене и оне које су промениле своја конотативна значења, лексеме које су настале кроз нове процесе деривације и композиције. Посебно указујемо на утемељеност тих особености у разноликим културама афричких земаља и објашњавамо их кроз социолошко-културолошку компаративну анализу, показујући и неке утицаје локалних афричких језика, али и других језика са којима је француски језик у тим крајевима био у контакту (арапског, португалског и енглеског). На основу резултата истраживања долазимо до закључка да је лексика француског језика у Африци у великој мери настала под утицајем традиције и културе афричких земаља, али и као производ иновирања под утицајем већ постојећих речи и начина творбе речи у француском језику.

Кључне речи: француски језик, франкофона Африка, особености, лексика, култура, традиција.

„La langue française n'est point fixée et ne se fixera point.”
(Victor Hugo)

Прецизно одређивање броја говорника било ког језика, па тако и француског, није лако постићи ако се не одговори на неколико питања: Какав је статус датог језика у некој земљи? Да ли ће се као говорници неког језика прихватати само они којима је то матерњи, односно први језик, и они у чијим земљама је тај језик званични, или ће се пак у говорнике рачунати и сви они који се на том језику могу писмено и усмено изражавати на било ком нивоу, без обзира на статус датог језика у њихо-

1 ana.vujovic@uf.bg.ac.rs

вој земљи? Да ли то изражавање на неком нематерњем језику треба да се односи искључиво на читање и писање или може да обухвата и оне који се само усмено споразумевају? Потом, имајући у виду да су потребне бар четири године школског учења језика да би се неко њиме могао служити,² да ли би уопште у говорнике неког језика ваљало убрајати децу млађу од десет година? И да ли међу говорнике треба убрајати све оне који су дуже од четири године учили неки језик током школовања или оне који су се бар делимично школовали на датом језику? Да не говоримо о проблему прикупљања прецизних и поузданих података које се у разним земљама врши на веома различите и међусобно тешко упоредиве начине, па овај огроман посао често на себе преузима Међународна организација франкофоније и њени регионални бирои.³

Када се разматра број говорника француског језика, морају се у виду имати и демографско-лингвистичка предвиђања, а ни она не могу бити сасвим прецизна јер зависе од бројних фактора. Ипак су главне тенденције углавном извесне. Сматра се да ће се средином 21. века број становника на нашој планети стабилизovati (биће их нешто више од девет милијарди), али је сигурно да раст неће свуда бити исти: док се број становника Европе готово и неће променити, у Африци ће се он више него удвостручити, тако да би требало да Европа 2050. године има око 700 милиона, а Африка око 2 милијарде становника. Пораст је већ очигледан од 2000. до 2010. и 2015. године (са 180 на 220 па на 274 милиона франкофоних). Процењује се да ће пораст бити још значајнији до половине 21. века: са 220 милиона говорника (односно 3% укупне светске популације од 7 милијарди људи) у 2010. претпоставља се достизање броја од 700 милиона говорника (односно 8% укупне популације од 9,1 милијарду људи). Европа, која је 2000. године бројала скоро половину франкофоних, 50 година касније могла би имати само 12% од укупног броја франкофоних у свету, док ће тада вероватно око 85% свих франкофоних говорника бити из Африке, и то младих особа од петнаест до 29 година.⁴

Значајна је и чињеница да ће већина франкофоних говорника тада живети у земљама у којима француски није једини језик, већ у онима где су присутни и други језици (било светски, попут енглеског и шпанског, било национални и регионални језици тих земаља, често језици са мањим бројем говорника), што захтева јасно дефинисање статуса фран-

2 Како показују бројне студије које је спровео Унеско, а о томе видети у: *La langue française dans le monde 2010*, réd. A. Wolff et J. Gonthier, Paris, Éditions Nathan, 2010, стр. 25.

3 Према неким подацима, француски језик је почетком овог века имао 113 милиона говорника који њим у потпуности владају и свакодневно га користе, потом 61 милион оних који га користе уз потешкоће или само у појединим специјализованим доменима и 110 милиона оних који су изван франкофоног простора и који га уче да би на њему могли комуницирати са странцима. Занимљиво је да је број оних који га свакодневно користе и број оних који га уче готово исти. Видети: Pascale Certa, *Le français aujourd'hui – Une langue qui bouge*, Paris, Radio France et Éditions Balland/Jacob Duvernet, 2001, стр. 68.

4 И ови подаци су преузети са сајта: <http://www.francophonie.org/-Donnees-et-statistiques-sur-la-.html>.

цуског језика у тим земљама и његовог присуства у образовном систему. Положај француског језика у будућности зависиће, дакле, од два главна фактора: један су демографске промене (на које се не може лако нити у значајној мери утицати), а други су промене у језичком понашању и у начину на који сви ти људи буду користили француски језик. Ово подразумева јачање учења и употребе француског језика које је засновано на боље организованомј школаризацији што већег броја деце.⁵

Будући да је већина афричких земаља вишејезична, требало би већ сада размишљати о положају француског језика у њима и о месту које би он могао имати у образовним системима тих земаља. Примећује се, на пример, да је у многим традиционално франкофоним земљама Африке све више присутан енглески (а понегде и кинески), али се они уче углавном јер је већ у одређеној мери научен француски језик. У неким англофоним земљама (попут Јужне Африке, Нигерије или Гане) данас се француски језик више учи него пре, мада енглески не губи свој примат. Осим тога, с обзиром на економске неуједначености између франкофоних земаља Севера и Југа, мора се радити и на већој солидарности и помоћи неразвијенима.

После Европе, највећи број франкофоних говорника је у Африци (око 32 милиона). У подсахарској Африци проценат франкофоних особа највећи је у Габону (чак 80% становништва), а следе Обала Слоноваче, ДР Конго, Камерун и Сенегал. У северној Африци највећи проценат франкофоних је у Алжиру, који је друга земља у свету по броју оних који говоре француски, па затим у Тунису, иако је у Мароку заправо већи број говорника француског језика. На Средњем Истоку највише је франкофоних у Либану и Сирији. Што се тиче региона Индијског океана, иако је на Мадагаскару највећи број франкофоних говорника, на Маурицијусу је француски језик много присутнији због сличности са креолским. У Азији је број франкофоних особа без већих промена, али је све већа потражња за учењем француског у Кини и Индији, а француски и даље доминира у неким областима професионалне комуникације, попут медицине.⁶ Док је у Канади број франкофоних у сталном порасту, у Средњој Америци је у паду (највише због проблема на Хаитију). У Европи је највећи број франкофоних у Румунији, Пољској и Молдавији.⁷

У многим афричким земљама француски језик се доживљава као „језик књиге” (*langue du livre*). Одавно и широм света, француски језик је често сматран језиком културе и уметности, али и изразом слободар-

5 Ово је већ довело до великог пораста броја франкофоних особа (на пример у Малију), а остале земље у којима је француски језик језик школаризације су: Бенин, Буркина Фасо, Габон, Гвинеја, ДР Конго, Конго, Нигерија, Обала Слоноваче, Сенегал, Того, Централноафричка Република, Чад).

6 Стога не чуди чињеница да је један од института Универзитетске агенције франкофоније, који има седиште у Лаосу, управо у вези са облашћу медицине – Институт Франкофоније за тропску медицину.

7 Ови подаци се односе на земље чланице Франкофоније и преузети су из: *La mondialisation, une chance pour la francophonie*, Colloque au Sénat, dir. Dominique Wolton, Paris, 2006, стр. 181 и 182.

ског духа, па су у многим земљама мотиви за учење француског језика бивали политички;⁸ а они који су га учили понегде су бивали чак и прогањани као опасни субверзивни елементи. Французи данас не желе да се познавање њиховог језика сматра престижним и да се доводи у везу само са образовањем друштвене, интелектуалне или политичке елите, већ желе да истакну његову утилитарну страну и предност коју он може имати у професионалном развоју и напредовању. Међутим, познавање француског језика у многим земљама се и даље доживљава као симбол друштвеног престижа и истинског образовања. Тако га доживљавају и неки писци који су за језик свог књижевног изражавања изабрали француски управо зато што га сматрају језиком културе. А многи угледни и широм света познати уметници и културни посленици пореклом из разних крајева света сами кажу да припадају и стварају у француској култури, што само сведочи о њеној отворености и повезаности са другима. У којој мери ипак постоји свест да је књижевност франкофоних народа, иако написана на француском језику, особена као израз културног идентитета других и различитих народа говори и чињеница да се на неким универзитетима у САД траже стручњаци за афричку књижевност, али и они који су специјалисти управо за франкофону књижевност Африке. На тај начин она се прихвата као специфичан вид француског језика и као посебан књижевни израз или као посебна књижевност. Тиме се такође показује да је француски језик повезан са афричком културом (или боље рећи културама) и да заправо постоје специфични видови француског језика у разним афричким земљама (па тако француски језик у Сенегалу није исти као онај у Обали Слоноваче или у Камеруну).

У модерном свету промена, француски језик, као и сваки други, стално се мења и развија под бројним утицајима са стране, али и услед унутрашњих фактора. Иако се понекад може чути да је француски језик превише сложен, те да се не прилагођава променама насталим у савременом друштву, та опаска се не би могла прихватити. Било је неколико реформи правописа које су обухватиле преко 2000 речи, чије су писање и употреба разјашњени и јасније одређени, што би требало да поједностави писање и учење француског језика. Употреба новог правописа званично је препоручена у франкофоним земљама, али за сада не и обавезна. Нови правопис присутан је у многим речницима, граматицама и уџбеницима, а готово сви програми за аутоматско исправљање текста сачињени су према новом правопису. Званично признавање постојања разних варијанти француског језика види се и у томе што се може би-

8 Тако су, на пример, у 18. веку, када је италијански језик био језик елите у Румунији, Румуни желели да читају Енциклопедију, па су најпре упознали Волтера, потом и Мишлеа, па и разна тајна револуционарна и масонска удружења. Француски језик постао је у њиховој свести језик филозофске мисли, грађанства и развоја националних идеја, симбол одбацивања старог режима. Свесне овога, власти су државне стипендисте слале у Берлин и Санкт Петербург, а не у Париз. Видети: *La mondialisation, une chance pour la francophonie*, Colloque au Sénat, dir. Dominique Wolton, Paris, 2006, стр. 59.

рати између програма за кориговање написаног текста према француском језику из Француске, оном из Белгије или из Квебека. Осим ових и сличних промена које се дешавају у француском независно од утицаја других језика, у свету све бројнијих контаката француски језик ће опстати и развијати се једино ако настави да се мења и прилагођава одговарајући на нове потребе франкофоних људи у бројним и културно веома различитим земљама. Француски језик какав се говори у самој Француској није нити могуће, нити паметно предавати, и у школама у Сенегалу, на пример, већ би, према мишљењу неких стручњака, било неопходно да француски прихвати промене и утицаје локалних средина, а да се тим питањима баве и неке институције, попут Сенегалске академије или неке друге (као што је то већ случај са академијама које постоје у бројним земљама шпанског говорног подручја, а баве се променама и специфичностима шпанског језика, не очекујући сва решења од Шпанске краљевске академије).⁹ Зато, не треба бежати од промена у француском језику које би га приближиле идејном и животном окружењу франкофоних говорника у разним крајевима света. На одређени начин, прелазак са традиционалног на модерно огледа се и у језику, па и сам француски језик, који се последњих петнаестак година говори у Француској (посебно међу младима и у урбаним срединама) и који се назива *beur*, заправо је последица креолизације језика и утицаја арапског језика бројних имиграната у самој Француској.

Француски језик припада свима онима који су га усвојили, који га богате и обнављају удахњујући му свој идентитет који му је, иако испрва страни, неопходан да би остао виталан. Јасно је да језик комуникације не може бити језик који би био очишћен од свега експресивног и афективног па би тако постао на изванредан начин исушен и сведен на шематизам. Искусни лексикографи и лингвисти, чак и они који се баве правилном употребом француског језика, попут Белгијанца Андреа Гоца (André Goose), уредника тринаестог издања *Bon Usage*, предлажу да се успоставе неки критеријуми на основу којих би француски језик одређене лексеме могао прихватити. То је најпре њихова корисност односно чињеница да су такве лексеме људима потребне у конкретном друштвеном окружењу. Потом је неопходно да оне због своје економичности и јасности буду ефикасне у комуникацији. И коначно, важно је да буду релативно честе у употреби, и то не само на неком уском географском подручју, као и да буду продуктивне, односно да служе као база за грађење изведеница и сложеница.

У Африци је посебан проблем низак ниво сколаризације у неразвијеним франкофоним земљама, тако да је у неким афричким земљама које се сматрају бастаионима франкофоније број франкофоних говорника, заправо, све мањи, јер је општи степен сколаризације низак (у просеку око 25%, мада су разлике међу земљама велике), па је разумљиво да деца која се не описмењавају на матерњем језику неће моћи да савладају

⁹ Видети: *Francophonie et mondialisation*, coordonné par Anne-Marie Lulan et Didier Oillo, 2008, Paris, CNRS Éditions, 2008, стр. 105.

ни француски ни било који други језик. Ту се пред језичке стручњаке и методичаре постављају бројна питања: Која је визија најефикасније школе у Африци? Какав је однос француског и локалних језика? Какав француски језик треба предавати у школама? Ко су ученици и наставници у таквим школама и какве су њихове потребе?

Француски језик Африке нису измислили социолингвисти или политичари. Он је само одраз реалности, а признавао га је још један од оснивача Међународне организације франкофоније сенегалски књижевник и председник Леополд Седар Сенгор (Léopold Sédar Senghor) седамдесетих година прошлог века. Дугогодишњи председник Међународне организације франкофоније Абду Диуф (Abdou Diouf) говорио је да народи Африке у Франкофонији треба да се осећају сигурнима и да у тој организацији чувају свој специфични идентитет настао у коезистенцији француског са афричким језицима. Сматрао је да је време елитистичког пуризма прошло, да се не треба стидети чињенице да постоји француски језик Африке, те да и Африканци, попут Канађана, Белгијанаца и Швајцараца, имају право на свој француски језик, али уз неопходно очување његове структуре и чврстине. „Le temps du purisme élitiste est dépassé, il faut tourner la page et proposer de nouvelles normes prenant en compte les usages de bon aloi. Il y a un français d’Afrique; il ne faut pas en avoir honte. Québécois, Belges et Romands font, sans complexes, usage du leur. Il faut lui conserver cependant sa structure et sa solidité”. Није дакле реч о томе да се француски језик африканизује, већ да се успостави нека врста језичког и културног партнерства које би француски језик учинило језиком свих друштвених актера у Африци. Кристијан Пирен (Christian Puren) указује да се тај процес одвија кроз социолошки, антрополошки и семиолошки приступ.

Француски језик какав се користи у Африци све се више креолизује и удаљава од стандардног француског језика, што је директна последица чињенице да је мало оних који се редовно школују и који читају књиге или уче из уџбеника на француском. Стога се прави све дубљи јаз између француског каквим говоре високо образовани људи из имућнијих слојева становништва (образовани у Француској и пословно повезани са њом) од француског језика којим говори обичан народ. То заправо и није исти језик и док једни излаз виде у развоју школског система у тим земљама, други сматрају да такво стање на терену треба једноставно прихватити. Остаје, ипак, код већине, јасна свест о томе да француски језик у Африци никада неће бити, и не треба да буде, исти као онај којим се говори и пише у самој Француској или у другим европским франкофоним земљама. Према речима Буалема Сансала /Boualem Sansal/, франкофоног писца алжирског порекла, затварање у сопствени језик и затварање тог језика према утицајима са стране може водити ка повратку у прошлост, ка губљењу правога односа са садашњошћу. „*En se fabriquant sa propre langue ou en s’enfermant dans sa langue, on ne va pas*

*très loin. Il faut s'accrocher au mouvement général, sinon les tendances au repli peuvent faire reculer dans le temps*¹⁰.

Неологизми који се данас стварају у разним земљама носе собом и боје и звуке тих других и другачијих поднебља и култура, одликују се веома јаком лингвистичком логиком и повезивањем, сликовитошћу и, често, духовитошћу. Најлакше се прихватају иновације у лексици, то је област у којој су увек и били најснажнији утицаји других језика и култура. Лексика је уједно и сама по себи област која у највећој мери открива специфичности културног идентитета људи који датим језиком говоре. У овом раду издвајамо неколико врста лексичких особености у савременом француском језику у Африци:

- Скоро две трећине свих лексичких особености које се појављују у француском језику у Африци јесу нове лексеме које се односе на реалije типичне за афричку стварност, а које не постоје у другим деловима франкофоног говорног подручја. Ове лексеме су заправо оне које су у највећој мери културолошки обојене и које су настале под утицајем локалних афричких језика: *adji* је врста игре; *adjoguin* је традиционални музички инструмент; *magal* или *maggal* је верски празник; *magnan*, *magna* и *manian* су облици речи која означава врсту црног мрава; *peau de prière(s)* је овчија кожа и крзно који се користе као тепих на којем се обавља молитва. Неке сложенице настале су као одговор на потребу да се прецизније именује богати биљни и животињски свет афричког континента, па се зато, на пример, разликују разне врсте антилопа (*antilope-bubale*, *antilope-cheval*, *antilope-royale*) и банана (*banane-douce*, *banane à bière*, *banane à cuire*).
- Постоје и бројни изрази који означавају појмове за које стандардни француски језик већ има одговарајуће речи, али ови изрази настали у Африци показују, са једне стране, посебну језичку снажљивост и инвентивност да се на очигледан и сликовит начин означе поједини појмови, а са друге стране показују колико је афрички француски језик (или боље рећи језици) прилагођен тамошњем природном и културном окружењу. Тако се, на пример, изрази попут *viande de brousse* („дивљач“) или *homme caméléon* („лицемер“) употребљавају уместо стандардних речи *gibier* и *hypocrite*, не зато што се те речи не би могле користити, већ што ови новонастали изрази или сложенице живописније и за те крајеве вероватно јасније означавају дате појмове.
- Бројне речи које постоје у стандардном француском у Африци су промениле значење. Неке су тако сузиле значење (мада не на исти начин у свим крајевима): значење речи *préparer* се сузило на *préparer un repas*, *cuisiner*; *acteur* не значи „глумац“, већ само „главни лик у филму“; *lunettes* нису сваке наочаре, већ само „наочаре за сунце“; *jus* није сваки сок, већ само „сок од маракује“, а *viande* није било које

¹⁰ Видети: *La langue française vue d'ailleurs*, 100 entretiens réalisés par Patrice Martin et Christophe Drevet (2001), Casablanca, Tarik Éditions, стр. 94.

већ само „говеђе месо”. Друге речи, пак, своје су значење прошириле: *affaire* је попримило значење шире него у стандардном француском, па тако значи „занимање, подухват, процес, лична ситуација”, а употребљава се и у бројним изразима; *patron* је постала реч која не означава само газду у односу запослени-послодавац већ сваку особу која има неки супериоран положај у односу на другу особу; *frère* је сваки човек сличан по годинама или по припадности некој групи, а не само „брат”; *se doucher* не значи само „туширати се” већ прати се у било ком облику.

- У неким лексемама дошло је до граматичких промена врсте речи којој припадају или рода. Неки глаголи, који су у стандардном француском језику директно прелазни постају непрелазни (*fréquenter* значи само „ићи у школу или гимназију”; ономотопеја је додата уз именицу тако да *vélo rouit-rouit* у Малију означава мотоцикл; од израза у обраћању некоме, као на пример *dis, Patrice* дошло се до тога да само *dis* у писању некоме замењује *cher, chère!*). Има чак и готово невероватних примера у којима су читаве реченице или делови реченице добили значење именице: тако се за широке панталоне или кошуљу каже *papa m'a donné* („дао ми тата”); за Африканца који се школовао негде у иностранству се каже *quand j'étais* („кад сам био”), а *France au revoir* („до виђења, Француска”) је половно возило увезено из Француске.
- Постоје и новостворене речи које су резултат деривације или композиције. Оне заправо следе неку језичку логику, па се тако коришћењем постојећих префикса, суфикса и основа речи, али уз њихово ново комбиновање, граде сасвим нове речи. Тако се за бензинску пумпу каже *essencerie*, по аналогији са *épicerie*, што је одличан пример како се од већ постојеће француске речи *essence* која значи „бензин” формира именица *essencerie* (која означава место где се тај бензин продаје/купује) уз коришћење истог суфикса који се користи за грађење неких других именица које означавају места продаје/куповине неких артикала (попут *épicerie, boulangerie, pâtisserie*). Стварају се и нови глаголи додавањем суфикса на именицу или придев: *pedégér* значи „управљати фирмом”, настало од *PDG*; *cadeauter* у значењу „поклонити” (од речи *cadeau* – „поклон”); *enceinter* настало од придева *enceinte* („трудна”) значи „учинити жену трудном”; од фамилијарне речи *fric* настао је глагол *friquer* („дати новац”). Примере стварања нових сложеница имамо, рецимо, у *contre-sorcier* („особа која ослобађа од дејства чини”); *demi-pantalon* је врста бермуда, *co-érouse* (једна од супруга у срединама у којима је дозвољено да мушкарац има две жене).
- Речи и изрази који мењају своја конотативна значења или регистар језичке употребе. Временом се значење речи *avocat* („адвокат”) изједначило са речју *menteur* („лажљивац”), што открива много о односу говорника према неком занимању или појави. Постоје и со-

цио-семантичке разлике попут значења речи *vieux* („стари“) која у Африци има врло позитивну конотацију, док у Европи добија донекле чак и негативну конотацију, што само показује однос две културолошке средине према старима и старости уопште. Понекад су разлике такве да могу довести до збуњености саговорника који са њима није упознат јер речи добијају понекад чак и супротно значење: *pétasse* губи пејоративно значење и означава нечију девојку; *emmerder* се употребљава са ослабљеним значењем као „сметати“. У афричком француском језику реч *démerder* је изгубила своје вулгарно значење и значи „снаћи се, извући се из невоље“, док су сасвим неутралне речи као *acculturé*, *assimilé*, *évolué* добиле негативне конотације: *acculturé* или *assimilé* је Африканац који је напустио своју културу и у потпуности прихватио западну; *femme évoluée* је жена превише слободног понашања.

- Користе се и стилске фигуре, попут метафоре или метонимије: *policier* („полицајац“) се каже за петарду која прво дуго звижди пре него што експлодира; реч *taquis* (значи „шикара, честар“, али је и назив који се давао припадницима Покрета отпора у Француској током Другог светског рата) користи се за илегалца у студентском дому или неком изнајмљеном стану; биоскопска сала назива се *film*, зграда са више спратова је *étage* („спрат“), а фотографија је *pose* („поза, позирање“).
- Веома су занимљиви они фраземи који описно указују на активности на које се дате именице или глаголи односе и само показују очигледну реалност: људи који раде на радију и у штампи називају се „велика уста и дуге оловке“ (*grandes bouches et longs crayons*); за онога ко је умро млад каже се да је „умро црне косе“ (*mourir les cheveux noirs*); сликовити изрази: преводилац се каже „господар језика“ (*maître-de-langue*).

Јасно је да је свака подела лексичких особености било ког језика врло релативна јер се многе речи и изрази могу сврстати у неколико група. Свака ова реч или израз такође нису присутни свуда у Африци нити у свим друштвеним групама (неке употребљавају образованији људи из урбаних средина, а друге мање образовано рурално становништво). Нису сви ни подједнако често у употреби, нити припадају свим језичким регистрима (неки су карактеристични само за говорни језик, а други само за писани – књижевни или административни и сл.).

Постоје и изрази који су на први поглед врло неутрални и могли би се односити на разне ствари, али заправо скривају нешто што није zgodно директно и отворено рећи (често и са призвучком ироније): „ићи у своју другу канцеларију“ (*aller à son deuxième bureau*) значи ићи код љубавнице. Значење неких речи и израза може се и разликовати од једне до друге афричке франкофоне земље, па тако глагол *vibrer* у Сенегалу значи „забављати се“, а у Камеруну „водити љубав“.

Поред јасног утицаја локалних језика, постоје и трагови утицаја језика неких других колонизатора или суседа на афричком континенту – арапског, португалског, енглеског. Позајмљенице из тих језика најчешће имају денотативну вредност, означавају природне појаве, традиционалне институције, веровања, прославе, игре, одевне предмете, алатке, кулинарске специјалитете и пића итд. Тако се у Сенегалу за шибице каже *phospore*, као наслеђе из периода португалске окупације (на португалском се шибице кажу *fosforo*). Из арапског су преузете бројне речи као, на пример, *médersa* („школа где се учи арапски“), *hadj* („хаџилук у Меку“). Из енглеског су речи позајмљиване у новије време, а неке од њих су се показале као врло честе (*boy* је слуга, *boyerie* негде означава сву послугу у једном домаћинству, а негде просторије у којима живи послуга), а и као врло продуктивне јер се користе и у бројним сложеницама (*boy-maison*, *boy jardin*, *boy-bébé* итд.).

Посебно је занимљиво то како је француски језик у Африци препун израза који одсликавају свет натприродног, магичног и чудесног као битну карактеристику како традиције тако и свакодневног живота тамошњих људи. Тако се у Бенину или Тогоу врач назива *droguiste* („господар дрога“), у Западној Африци *féticheur*, а у Камеруну *homme à quatre yeux* („човек са четири ока“). У Африци израз *être blindé* (дословни превод би био „бити блиндиран“) значи „бити заштићен од неке натприродне силе“, док се у Француској исти израз користи у значењу „бити богат“ (*être riche*). На острву Реунион се амаџија назива *garantie* или *garde-corps* („гаранција“ или „чувар тела“), а врач или исцелитељ се каже *charlater* и *marabouter* (*marabout* баца чини) (Serta 2001: 70–72). Извесно је да су оваква прилагођавања француског језика специфичностима разних средина доказ његове виталности, способности иновирања и развоја.

Инвентивност, уношење нових речи које измишљају неки аутори, посебно је занимљива и пожељна у књижевности. Тако Бесора (Bessora), списатељица и антрополог, чији је отац из Габона, а мајка из Швајцарске, воли да њени јунаци користе необичне речи које се користе у Габону или Швајцарској, као и да измишља нове речи: *gaulologue* је реч која означава онога који истражује Галију, а направљена је по аналогiji са постојећим речима *égyptologue* или *sinologue* (онај који се бави истраживањима Египта, односно Кине).

У овом смислу значајан је и рад на стварању речника франкофоније. Први такав речник *Dictionnaire Universel Afrique* настао је 1995. као плод заједничких напора Франкофонске агенције за високо образовање и истраживање /*Agence francophone pour l'enseignement supérieur et la recherche*/ и француске издавачке куће „Hachette“. Овај речник, намењен земљама Африке и региона Индијског океана, а који је обухватао речи, властита имена и неке енциклопедијске одреднице, имао је великог успеха, па су исти издавачи одлучили да се подухвате рада на стварању једног општег франкофоног речника. Тако је 1997. године светлост дана угледао *Dictionnaire Universel Francophone*, који настоји да обједини и

прикаже различите и бројне лексичке промене које је француски језик доживљавао употребом широм света. Упоредо са облицима речи и израза такозваног стандардног француског језика, наведени су и речи и изрази који се користе на пет континената: како, на пример, специфични термини у вези са особеностима живог света разних крајева и региона, тако и властитим именима места и људи који битно обележавају културу и живот бројних франкофоних народа, а укратко су представљене и земље чланице Међународне организације франкофоније. Последњих двадесетак година озбиљно се ради и на стварању дигиталног франкофоног речника, односно Панфранкофоне базе лексикографских одредница /Base de données lexicographiques panfrancophone, BDLP/, која треба да представља допуну *Дигиталном шрезору француског језика /Trésor de la langue française informatisé/*.¹¹

Посебно је занимљив *Инвентар лексичких особености француског језика црне Африке /Inventaire des particularités lexicales du français en Afrique noire/* кога је начинила екипа коју чине лексикографи из 12 афричких земаља, а коју је окупила Универзитетска агенција франкофоније /Agence universitaire de la francophonie/ и чије се прво издање појавило 1983. године, а касније поновљено 1988. и 2004.

Све су бројнији сајтови на којима се могу наћи афричке пословице на француском језику, а уз њих одговарајуће на француском језику који се користи у самој Француској, као и они са афричким властитим именима, а у којим је видан напор да се изразе традиција и аутентичност афричких култура уз поштовање норми француског језика. Више се и не набрајају све позајмице који је афрички француски језик преузео из разних афричких језика, сви трансфери, ширења или сужавања значења, метафоризација или промене врста речи. Овакве језичке промене показују потребу афричких народа да буду чврсто укоренењени у свој културни ареал и у баштину својих предака, али уз отварање према осталом свету које врше преко и уз помоћ француског језика.

Имајући у виду демографски развој и потребу за растом броја сколаризоване деце у афричким франкофоним земљама, могло би се слободно рећи да ће од овог континента зависити будућност француског језика. А управо овом континенту је најпотребнија помоћ осталих, развијенијих и богатијих, франкофоних земаља и управо ће се на примеру овог континента доказивати солидарност као једно од основних начела и најважнијих задатака света Франкофоније. У том смислу, охрабрује активно учешће Африканаца у мрежи „Одбрана француског језика” /*Défense de la langue française*/, чији корисници указују на опасност која прети француском језику, али и на конкретне примере корисности познавања француског језика у свакодневном животу.¹²

11 Дигитални речници француског језика какав се говори у разним регионима могу се наћи на: http://www.lexilogos.com/francophonie_dictionnaires.htm. Они представљају неисцрпно богатство особености речи, израза и њихових употреба у разноликом франкофоном свету.

12 Видети: www.langue-francaise.org

Жеља нам није била да се у овом раду бавимо односом какав разни народи земаља имају према француском језику као језику некадашњег колонизатора јер је тај однос у највећој мери условљен политичким факторима (пре свега начином на који је дата земља стекла независност у односу на Француску). Сви они који су француски језик изабрали за језик свог књижевног или било ког другог професионалног изражавања, иако им то није матерњи језик, слажу се да је међусобни утицај језика неопходан и неизбежан у савременом свету, али не као просто сабирање, већ као међусобно прожимање и синтеза. Тако многи франкофони писци изјављују да у свом књижевном стваралаштву, поред француског и свог матерњег језика, користе и познавање других језика са којима су се сретали у својој домовини или током боравака у другим земљама (португалског, енглеског, шпанског, италијанског). Све се ово доживљава као обогаћивање језика и начин да читаоци непосредно чују глас човека дате франкофоне земље, да га упознају и боље сагледају како он говори и мисли.

Повезаност језика, култура и културне разноликост је у суштини солидарности за коју се залаже франкофони покрет и Међународна организација франкофоније. Језик је тај који у највећој мери открива и одсликава културу једног народа у најширем смислу (од уметничких дела преко традиције, веровања и система вредности до обичаја свакодневног живота). А богаћење француског језика под утицајем афричких језика и култура треба схватити као обједињавање два типа културних одлика: традиционалне наслеђене културе и културе изграђивања односа са другима, али и двоструке улоге језика (језик као израз неке културе и језик као средство комуникације). Креолизација француског језика истовремено представља и очување корена и прилагођавање модерном. Прихватање мешања језика и култура чини се као најбољи, ако не и једини начин да се разуме савремени свет.

Ако се прихвати да је француски језик у Африци не само инструмент комуникације већ и место на којем се граде идентитети тамошњих народа и да је он у служби сваког грађанина (а не само образоване и имућне друштвене елите), неминовно је да буде схваћен и као средство које доприноси општем друштвеном развоју. Све ово води ка неким врло значајним питањима која још чекају своје научно утемељене одговоре. Ту најпре мислимо на лингвисте и методичаре који треба да анализирају степен прихватљивости оваквих лексичких особености, а потом и свих других промена које француски језик доживљава у разним крајевима света у којима се говори. Може се ипак закључити да је француски језик у Африци све мање удаљен од свакодневне афричке културе, да га тамошњи говорници усвајају и употребљавају из свог специфичног угла, имајући свест о глобалном положају и улози француског језика у савременом свету.

Литература

- Serta 2001: P. Certa, *Le français aujourd'hui – Une langue qui bouge*, Paris: Radio France et Éditions Balland/Jacob Duvernet.
- Dictionnaire universel francophone*, 1997, Paris: Hachette/Edicef.
- Dimon 2008: P. Dumont, Regard interculturel sur les particularités lexicales du français d'Afrique, *Tréma* 30, 75–86, <http://trema.revues.org/179> (23. 03. 2016.)
- Équipe IFA, 2004, *Inventaire des particularités lexicales du français en Afrique noire*, coor. D. Racelle-Latin, EDICEF/AUF.
- Francophonie et mondialisation*, 2008, coordonné par Anne-Marie Laulan et Didier Oillo, Paris: CNRS Éditions.
- Ema 1997: A. D. Héma, Francophonie et mise en œuvre des solidarités spécifiques en vue du développement, *Quelle francophonie pour le XXIe siècle*, Paris: KARTHALA et Agence de la Francophonie, 219–230.
- La langue française vue d'ailleurs*, 2001, 100 entretiens réalisés par Patrice Martin et Christophe Drevet, Casablanca: Tarik Éditions.
- Trean 2006: C. Tréan, *La Francophonie*, Paris: Le Cavalier Bleu
- Vujović 2014: A. Vujović, *Frankofonija u svetu i kod nas*, Beograd: Učiteljski fakultet.

Ana M. Vujović**SOME LEXICAL PARTICULARITIES OF FRENCH LANGUAGE IN AFRICA****Summary**

This paper points at the fact that for a long time French language has been significant not only for France, but also for some other countries. There are more and more people who speak French and those people live in five continents, in the countries where French has the statuses of a native language, official language, and language of education or the privileged language. This paper is on the sorts of lexical particularities of French language in Africa, being analysed from the synchronic aspect, using descriptive method. We are analysing only the current state, without any normative discussions. The aim of this paper is to give a review of several types of lexical particularities: new lexemes (which mostly describe cultural particularities of the certain areas), then lexemes which exist in standard French language, but with different meaning, lexemes which were influenced by some grammatical changes and those which changes connotative meaning, lexemes which appeared thorough new processes of derivation and composition. We are particularly pointing at the foundation of these particularities in versatile colours of African countries and we are explaining them through sociological-cultural comparative analysis, showing some influences of local African languages and other languages, which French was in contact with in those areas (Arabic, Portuguese, and English). Based on the result of the research, we are concluding that lexis of French in Africa was influenced by tradition and culture of African countries, and as a product of innovation under the influence of the existing words and word building in French.

Key words: French language, Francophone Africa, particularities, lexis, culture, tradition.

Примљен 30. марта 2016. године
Прихваћен 30. септембар 2016. године